

Петро КУЛАКОВСЬКИЙ

ЛИСЯНСЬКИЙ ДЕКАНАТ 1781—1795 РОКІВ: РОЗВИТОК ПАРАФІЯЛЬНОЇ МЕРЕЖІ*

Відносна стабілізація річпосполитської влади в Подніпров'ї, яка на-стала в середині XVIII ст., була доволі тісно прив'язана до посилення впливу Російської імперії в субрегіоні, а згодом і в Причорномор'ї. Завдяки останньому майже зник з порядку денного чинник татарських нападів, що постійно призводили до руйнування результатів попередніх колонізаційних хвиль. Натомість Петербург шукав і знаходив можливості все більшого впливу на внутрішню політику Речі Посполитої. Одним із таких механізмів виступала опіка над православ'ям. Цілком логічно зміцнення влади Варшави в Подніпров'ї передбачало поширення Унійної церкви, що підпорядковувалася Риму, а не східному сусідові. Однак така політика нашоувувалася на сильний спротив місцевого населення та православно-го духовенства, для яких саме південь Київського воєводства залишався одним з останніх оплотів своєї конфесійної ідентифікації. Гайдамацький рух, апогеєм якого стала Коліївщина 1768—1769 рр., значною мірою інспі-рований Росією, не лише струснув основи соціальної організації життя півдня Київщини й сходу Брацлавщини, але майже на десятиліття (на Шполянщині й Смілянщині майже остаточно) повністю ліквідував успіхи Унійної церкви в субрегіоні. Навіть не після придушення Коліївщини, а після завершення громадянської війни (Барської конфедерації) 1768—1772 рр. й першого поділу країни 1772 р., які вкотре посилили російський вплив на внутрішньополітичне життя Речі Посполитої, розпочалися спроби масштабних реформ. У релігійній сфері відголоском цих реформ ста-ла реалізація завдання остаточно витіснення православ'я з українсько-го Правобережжя.

1780 р. до Радомишля, який з 1746 р. став резиденцією греко-като-лицьких митрополитів, прибув новий київський унійний митрополит Ясон Смогожевський. Будучи перед цим полоцьким архієпископом і відчувши на собі негативні наслідки для Унійної церкви анексії території архієпис-копства Російською імперією, митрополит вдався до енергійних заходів, які передбачали проведення реформ у дусі рішень Замойського синоду 1720 р. Розпочалася підготовка до проведення генеральних візитацій

* Автор висловлює вдячність своєму наставникові — проф. Миколі Григоровичу Кри-куну, який щедро поділився своїми нотатками з фонду „Канцелярії митрополита греко-уніатських церков у Росії“, зробленими ще в 1960-х рр.

Київської митрополії¹. В контексті цих реформ слід розглядати й рішення 1781 р. Генеральної конгрегації в Радомишлі щодо реформи деканатів Київської митрополії. Була перекроєна система деканатів насамперед у південній частині Київського воєводства. Ці зміни були викликані масштабними колонізаційними процесами протягом останнього півстоліття в субрегіоні, які супроводжувалися заснуванням нових населених пунктів і суттєвим збільшенням населення. Рішенням конгрегації створювався Лисянський деканат, до складу якого ввійшла 41 парафія, що перед цим входила до „старого“ Корсунського деканату² (див. Карту-схему).

Простежити мережу новоствореного деканату та його еволюцію варто з урахуванням попереднього хронологічного періоду, який проходив у рамках „лисянської частини“ Корсунського деканату з початку XVIII ст.

* * *

Бурхливі події другої половини XVII ст. на Правобережній Україні призвели до чергового знелюднення території Південної Київщини. Особливо при цьому постраждала територія басейну Гнилого Тікича. З адміністративної точки зору вона поділялася між королівщиною — Звинигородським староством, яке наприкінці XVII ст. вкотре втратило свій окремий суб'єктивний статус, та Лисянську волость, що поступово сконцентрувалася в руках представників заможного шляхетського роду Яблоновських. Останні впродовж кінця XVII — середини XVIII ст. як корсунські старости номінально контролювали й землі колишнього староства. Конкуруючий у контексті адміністративного впливу для Яблоновських козацький чинник з другого десятиліття XVIII ст. змінився російським. Росія поступово оточила Південну Київщину своїми новонабутими територіями (Київ та його околиця, Лівобережжя Дніпра, згодом — Нова Сербія). Це, а також все більше втручання Петербурга у внутрішні справи Речі Посполитої значною мірою поставило регіон у сильну залежність від східного сусіда. Тому російський чинник протягом майже всього століття вирішально впливав на розвиток Південної Київщини й насамперед у релігійному контексті.

Внутрішньополітична ситуація також створювала певні пріоритети для Православної церкви. З часу ратифікації Річчю Посполитою Гжимультовського трактату 1686 р. ця церква в Польсько-Литовській державі перебувала під юрисдикцією Києва, фактично ж царського уряду, який здійснював опіку над православними сусідньої держави³. Цей юридичний факт поклав початок боротьбі Москви й Варшави за вірних. Для Варшави здобуття успіху в цій боротьбі однозначно передбачало утвердження домінування Унійної церкви.

Початок XVIII ст. характеризувався на території Південної Київщини ліквідацією певних здобутків унії, досягнутих в останні два десятиліття XVII ст. львівським єпископом, адміністратором Київської митрополії

¹ Staniszewski P. Unickie duchowieństwo w dekanacie braclawskim w świetle wizytacji z 1785 roku // *Nasza Przeszłość*.— Kraków, 2009.— T. 111.— S. 6.

² Российский государственный исторический архив в Санкт-Петербурге (далі — РГИА в Санкт-Петербурге), ф. 823 (Канцелярия митрополита греко-униатских церквей в России), оп. 3, д. 919, л. 130, 133.

³ Wodzianowska I. Zmiana przynależności wyznaniowej parafii unickich w latach 60—70-tych XVIII wieku na Prawobrzeżnej Ukrainie. *Zarys problematyki* // *Kościół unicki w Rzeczypospolitej*.— Białystok, 2010.— S. 240.

Йосифом (Шумлянським) і встановленням домінації козаків С. Палія, а згодом І. Мазепи й, відповідно, панування православ'я. Місцеве населення й духовенство визнавали підпорядкування Київській православної архієпархії та її очільникам — митрополитам Варлаамові (Ясинському) та Йоасафатові (Кроковському)⁴. Як здається, тоді жодної Унійної церкви в Лисянсько-Звинигородському субрегіоні не було. Ситуація почала змінюватися після поразки І. Мазепи й реалізації масштабного плану насильного переселення (згону) місцевих мешканців на Лівобережжя Дніпра в 1711—1712 рр. Хоча поставленої мети — перетворити субрегіон у пустелю, ініціатори й виконавці згону не досягли, однак чисельність населення катастрофічно зменшилася. Достатньо швидко, на середину другого десятиліття XVIII ст., низка населених пунктів (Лисянка, Звинигородка, Вільхівець, Кальниболота, Щербашенці) поновилися⁵.

Відтак, запустіння, викликане згоном 1711—1712 рр., було короткотривалим, тому ряд храмів збереглося або було відновлено після ремонту. Можна думати, що з православних церков були вивезені дзвони, сакральне начиння, але самі святині російські війська знищували не завжди. Достеменно відомо, що два храми спалено в Лисянці⁶. Немає сумніву, що вони належали до Православної церкви. Проте відомість корсунського протопopa Данила Адамовича 1775 р. повідомляє про будівництво церкви Успіння Пресвятої Богородиці в Лисянці 1708 р. Принагідно слід зауважити, що храм звели „на старому місці“⁷, тобто на місці розібраної церкви. Ймовірно, божниця не була спалена при згаданому згоні (тут і далі див. Додаток 1).

Збереглися також храми в інших основних населених пунктах басейну Гнилого Тікича — Звинигородці, Кальниболотах, Вільхівці. У Звинигородці, за даними візитації Корсунського деканату 1741 р., одну з церков — Успіння Пресвятої Богородиці, звели 1700 р.⁸ Та ж візитація повідомляє про будівництво 1703 р. у Вільхівці церкви Святої Трійці⁹. Двома роками пізніше (1705) в Кальниболотах з'явилася церква св. Михайла¹⁰. Таким чином, чотири церкви майбутнього Лисянського деканату пережили страшну катастрофу 1711—1712 рр. Зрозуміло, що богослужіння на певний час (імовірно, рік—два) у цих храмах не проводилося; напевно, потрібно було відновлювати інтер'єр, доставляти нові сакраменти, а можливо, й здійснювати ремонт чи реконструкцію самої будівлі.

Згін змінив парадигму конфесійних впливів на Південній Київщині. 1714 р. унійним митрополитом став Лев (Кишка), а вже наступного, 1715 р. він почав запроваджувати унію на Київщині.

⁴ Скочильяс І. „Нічия територія“: юрисдикційний статус і суспільно-правове становище Київської православної митрополії на Правобережній Україні (1675—1714 роки) // Іван Мазепа і мазепинці: Історія та культура України останньої третини XVII — початку XVIII століть: Науковий збірник.— Львів, 2011.— С. 174—175, 178—180.

⁵ Крикун М. Згін населення з Правобережної України в Лівобережну 1711—1712 років (До питання про політику Петра I стосовно України) // Крикун М. Між війною і радою. Козацтво правобережної України в другій половині XVII — на початку XVIII століття: Статті і матеріали.— К., 2006.— С. 393—444.

⁶ Там само.— С. 442.

⁷ Киевские епархиальные ведомости.— 1893.— № 22. Часть неофициальная.— С. 641.

⁸ Державний архів Житомирської області (далі — ДАЖО), ф. 178 (Луцько-Житомирська римо-католицька духовна консисторія), оп. 53, спр. 4, арк. 251 зв.

⁹ Там само.— Арк. 253.

¹⁰ Там само.— Арк. 248 зв.

Тариф подимного податку 1715 р. зафіксував подальшу розбудову й поступове відновлення мережі населених пунктів у басейні Гнилого Тікича, що виступала інституційною матрицею для процесу церковного будівництва. Крім названих містечок — Лисянки, Звинигородки, Кальніболот, а також Вільхівця, тариф перелічує села Щербашенці, Шестеринці, Будище, Смільчинці, Почапінці, Водяники¹¹. Як наслідок, після відновлення колонізаційних процесів у субрегіоні мережа храмів зазнала суттєвих змін. 1716 р. мешканці сіл Шестеринців і Мурзинців, як виникає з відомості 1775 р., звели церкви, відповідно, св. Юрія й Преображення Господнього¹². Щоправда, якщо церква в Мурзинцях була збудована „на новому місці“, то храм у Шестеринцях виник на місці попередньої божниці, що дає змогу стверджувати про функціонування церкви в селі до 1711 р. 1726 р. храм був замінений новим, про що відзначає візитація 1741 р.¹³ Генеральна візитація Лисянського деканату 1790 р. обережніше підходить до питання заснування храму в Мурзинцях. У документі відзначається, що село декілька разів „розлазилось“, тому встановити точну дату заснування важко¹⁴. Натомість одна з найбільш ранніх візитаций Корсунського деканату 1741 р. зазначає 1720 р. як дату будівництва місцевого храму¹⁵.

Найбільш динамічно зростало населення ключових містечок субрегіону — Лисянки й Звинигородки, тому не випадково, що 1720 р. в цих населених пунктах було побудовано церкви. В Лисянці таких храмів з'явилося два — св. Юрія та св. Михайла. Таку інформацію подає відомість Д. Адамовича 1775 р.; візитації, ініційовані з Радомишля у 80—90-х рр. XVIII ст., точної хронології в цьому питанні уникають. Візитації Корсунського деканату 1741 і 1750 рр. подають суперечливі дані будівництва, хронологічно обмежені між 1720 і 1723 рр.¹⁶ Натомість Миколаївський храм у Лисянці мав з'явитися 1718 р. У Звинигородці другий храм (спершу — св. Михайла, згодом перейменований у Преображення Господнього) був закладений 1720 р.¹⁷ Функціонування цієї церкви в перші десятиліття не вирізнялося стабільністю. Зокрема, 1737 р. храм пустував¹⁸. Трохи згодом, 1722 р., побудували церкви св. Миколая в Неморожі та Щербашенцях, наступного року — другу церкву (св. Миколая) — в містечку Вільхivecь¹⁹. Зважаючи на факт отримання презенту священником на храм Різдва Пресвятої Богородиці в Хижинцях 1728 р.²⁰, церква в селі була зведена незадовго перед цим. Згодом час заснування храму в клірових відомостях датували 1719 р., посилаючись на різьблений напис на од-

¹¹ Тарифи подимного податку, сеймиківі лауди і люстрації Київського воеводства першої половини XVIII століття / Опрац. К. Жеменецький.— Біла Церква, 2015.— С. 98.

¹² Киевские епархиальные ведомости.— № 22. Часть неофициальная.— С. 644; № 23. Часть неофициальная.— С. 693.

¹³ ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4.

¹⁴ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 22 об. (44).

¹⁵ ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4.

¹⁶ Там само; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису (далі — НБ України. Ін-т рукопису), ф. І (Літературні матеріали), спр. 2463.

¹⁷ ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4, арк. 295 зв.

¹⁸ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі — ЛННБ України), відділ рукописів, ф. 103 (Сапег), спр. 6828, арк. 10.

¹⁹ ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4, арк. 250, 254.

²⁰ НБ України. Ін-т рукопису, ф. І (Літературні матеріали), спр. 2463.

вірках²¹. Відомість 1775 р. подає як дату заснування святині 1722 р. із зазначенням „на старому місці“²². Генеральна візитація 1790 р., в якій перші згадки про церкви виглядають більш документованими, посилається на вирізьблений на одвірках дверей напис „1733“²³. Однак ця інформація мала опосередкований характер — її подали парафіяни, причетні до реконструкції храму, й невідомо, чи їх пам'ять точно через декілька десятирічків років відобразила дані напису.

Церкви перших десятиліть XVIII ст. зводили поспіхом. Основним будівельним матеріалом виступало осикове дерево. До переваг цієї деревини належить висока міцність та стійкість до підвищеної вологості. З другого боку, осиковій дошці й брусу притаманні висока частка браку й викручування при висушуванні. Оскільки церкви будували за умови неможливості витримати потрібний період підготовки будівельного матеріалу, то їх будівлі не виявилися довготривалими. Як наслідок, уже через два—три десятиліття осикові храми розбирали, а на їх місці зводили дубові сакральні споруди. Використання осики при зведенні церков свідчить про невпевненість населення щодо тривалості існування населених пунктів в умовах то наступів, то відступів колонізаційного процесу.

Щодо конфесійної належності опосередковані дані дає „Компут капланів у дієцезії метрополітанській київській“ 1722 р., що постав в унійному середовищі. З цього компуту виникає, що на півдні Київщини фактично існувало єдине унійне намісництво, яке підпорядковувалося Леву (Кишці),— Лисянсько-Корсунсько-Мошенське. У цьому намісництві налічувалося 29 парафій. На лисянську частину цього намісництва орієнтовно могло припадати до семи парафій (з огляду на слабку заселеність південної частини Лисянсько-Звинигородського субрегіону). Зважаючи на брак відповідних документів, можна лише гадати, які парафії субрегіону могли визнавати унію. Ректроспективну оцінку дещо полегшує наявність монопольного власника/державці. В досліджуваний період (до середини XVIII ст.) цей статус мали представники родини Яблоновських (Олександр, Тефілія, Юзеф). Тому перші унійні осередки мали виникнути в головних центрах їхніх володінь — Лисянці, Звинигородці, Кальніболотах, Вільхівці. Не випадково в них було не менше двох парафій. Про бажання Яблоновських просувати унію у своїх володіннях свідчить привілей Т. Яблоновської 1733 р. про фундацію в Лисянці римо-католицької каплиці або костелику. Серед цілей цієї фундації сформульовано підвищення рівня освіти руського духовенства та поширення унії. Скоординована діяльність власників та унійного духовенства приносила певні здобутки. Незадовго до смерті митрополита Лева (Кишки) 1728 р. загальне число унійних парафій на Київщині зросло порівняно з 1722 р. в півтора рази. У Лисянсько-Корсунському намісництві, що, правдоподібно, тотожне за територією зі згаданим Лисянсько-Корсунсько-Мошенським, збільшення унійних парафій (до 31) виглядає на загальноєвропейському тлі незначним — усього на дві парафії²⁴. Основні причини цього можна назвати дві. Одна з

²¹ Державний архів Черкаської області (далі — ДАЧО), ф. 152 (Церкви Звенигородського повіту Київської губернії), спр. 25, арк. 1, 34; Памятная книга Киевской епархии.— К., 1882.— С. 81.

²² Киевские епархиальные ведомости.— № 22. Часть неофициальная.— С. 645.

²³ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 15 об. (30).

²⁴ Докладніше див.: Скочиляс І. Політичні, соціальні та еклезіальні обставини поширення унії на Брацлавщині й Київщині в першій третині XVIII ст. // Архів Української

них полягала у слабкій динаміці колонізаційних процесів у Лисянсько-Звинигородському субрегіоні; друга — у сильних позиціях православ'я у східній частині намісництва, де великий вплив мав православний Мошногірський Вознесенський монастир.

За умови прихильного ставлення місцевого населення до православ'я структури Київської православної митрополії з політичних причин намагалися дистанціюватися від активної участі у процесі розширення мережі православних осередків у намісництві. Можна відзначити лише індивідуальну ініціативу деяких православних діячів. Знаним є факт заснування 1724 р. православної кафедри в Лисянці Єпифанієм Ревуцьким, який видавав себе за довіреного представника київського православного архієпископа Варлаама Ванатовича. Перебуваючи в Лисянці, Є. Ревуцький наставляв священників на парафії. Така його діяльність, однак, тривала недовго — під тиском унійного духовенства Єпифаній змушений був виїхати до Києва²⁵.

У 1730-х рр. парафіяльна мережа продовжувала ущільнюватися переважно на півночі Лисянсько-Звинигородського субрегіону. Даним відомості 1775 р. про заснування церкви Різдва Пресвятої Богородиці в Журжинцях 1742 р.²⁶ суперечить інформація візитації Корсунського деканату 1741 р. щодо зведення храму в селі раніше — 1730 р.²⁷ Інші джерела схиляють шалки терезів на користь останньої дати, оскільки храм у селі функціонував уже 1737 р.²⁸ Оскільки у відомості йдеться про його заснування „на старому місці“, тому, напевно, мовиться про будівництво нової церкви. 1732 р. була зведена нова церква св. Миколая у Водяниках, а 1733 р. — храм Різдва Пресвятої Богородиці в Хижинцях. Найбільш південною точкою, як і раніше, в церковній мережі субрегіону було містечко Кальніболота. Візитація 1741 р. повідомляє про появу в містечку ще однієї церкви під титулом Воскресіння Господнього й додає, що цей храм був прибудований біля старого 1738 р.²⁹ Дійсно, така церква зафіксована в інвентарі містечка у складі Лисянської волости 1737 р.³⁰ Той же інвентар занотував наявність церкви Покрови Богородиці в селі Смільчинцях³¹. Протягом того ж десятиліття завершилося формування мережі храмів у Лисянці. Не зіставляючи частково суперечливі дані візитацій Корсунського деканату 1741 і 1750 рр. щодо дат їх зведення, можна ствердити, що на 1730 р. у Лисянці функціонувало шість церков³² — число, яке залишалося максимальним і в часи існування Лисянського деканату як окремої структурної одиниці Київської унійної митрополії.

За даними інвентаря 1737 р., своїх храмів не мали села Верещаки та Єрки (Єрківка)³³. Згідно з візитацією 1741 р., ситуація в цих населених

Церкви. Серія 1: Дослідження. Вип. 1: Історія Унії на Київщині 1596—1839 рр.— Львів, 2011.— С. 103—119.

²⁵ Ластовський В. В. Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII — у XVIII столітті в історії та історіографії.— К., 2008.— С. 194.

²⁶ Киевские епархиальные ведомости.— № 22. Часть неофициальная.— С. 644—645.

²⁷ ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4.

²⁸ ЛННБ України, ф. 103 (Сапегі), спр. 6828, арк. 16.

²⁹ ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4, арк. 247.

³⁰ ЛННБ України, ф. 103 (Сапегі), спр. 6828, арк. 8 зв.

³¹ Там само.— Арк. 7.

³² ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4; НБ України. Ін-т рукопису, ф. I (Літературні матеріали), спр. 2463.

³³ ЛННБ України, ф. 103 (Сапегі), спр. 6828, арк. 9, 16.

пунктах залишалася незмінною. Однак вже наступного року у Верещаках добудовується Покровська церква. Так вказано у відомості 1775 р. й додано, що „на старому місці“³⁴. Остання заява радше не відповідає дійсності, зважаючи на брак інформації про храм у попередніх історико-статистичних матеріалах. Покровська церква в Єрках з'явилася, за даними відомості 1775 р., 1746 р. „на новому місці“³⁵. Цю дату підтверджує візитація Корсунського деканату 1750 р.³⁶

Візитації, хоч й ініціювалися з Радомишля, здійснювалися щодо всіх храмів. Тому вважати всі церкви, описані, зокрема, у візитації 1741 р., унійними можна лише умовно. Є версія, що православні настоятелі під час візитацій сплачували відкупне візитаторам, а служити продовжували за православним обрядом. Приклад Лисянки в цій візитації демонструє, що ця версія могла мати під собою реальну основу. Так, вікарій Михайлівської церкви уникнув візитації, що опосередковано свідчить про його належність до православ'я. Три настоятелі (церков св. Юрія, Миколая й Успенської) були висвячені київськими православними митрополитами — два Йоасафатом Кроровським ще 1717 р. і один Рафаїлом Заборовським 1733 р. Формально вони могли визнати унію, але фактів їх пересвячення не виявлено. Ба більше, пред'явлення Симеоном Кондрацьким грамоти на хіротонію 1733 р. в Переяславі 1768 р. було достатнім аргументом, щоб визнати його правомочність. Ще дві церкви (Преображенську й Вознесенську) очолювали монахи³⁷. На той час у Лисянці функціонувало два монастирі — ще православний Свято-Троїцький та францисканський римо-католицький. Поза всіляким сумнівом, повноваження настоятелів згаданих церков здійснювали саме православні монахи. Своєю чергою настоятелі обох церков у Кальниболотах, висвячені православними ієрархами за кордоном 1741 р., не отримали, як відзначено у візитації, легітимаційних актів з боку теперішніх архипастирів³⁸. Ці факти підтверджують доволі невиразний поділ тоді парафій за конфесійною належністю.

У наступне десятиліття колонізація, яка виступала інституційною матрицею розбудови парафіяльної мережі субрегіону, перебувала у стадії стагнації. Порівняно незначна динаміка спостерігалася в околицях Звинигородки й Кальниболіт. Поблизу Звинигородки у 1756 і 1757 рр. на новому місці були закладені дві церкви — обидві під титулом Йоана Богослова в Багачівці й Стебному³⁹. Неподалік від Кальниболіт тоді ж (1756 р.— побудова, 1757 р.— освячення) почала виконувати релігійні функції Святомиколаївська церква в Новоселиці⁴⁰.

Впродовж 1740—1750-х рр. православ'я продовжувало відступати. Про це свідчать приклади лисянської частини Корсунського деканату. Так, наприкінці 1740-х рр. під тиском унійної Радомишльської єпархії,

³⁴ Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 691.

³⁵ Там само.— С. 695.

³⁶ НБ України. Ін-т рукопису, ф. I (Літературні матеріали), спр. 2463.

³⁷ ДАЖО, ф. 178, оп. 53, спр. 4.

³⁸ Там само.— Арк. 247 зв., 249.

³⁹ Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 694; РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1195, л. 26.

⁴⁰ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 76 об. (153). У пізніших клірових відомостях проходить дата заснування 1753 р. (Памятная книга Киевской епархии.— С. 77). Документів, які б підтверджували цю дату, не виявлено.

підтримуваної власником, на унію перейшла парафія Різдва Пресвятої Богородиці в селі Хижинцях. Під цим розумілася конверсія місцевого настоятеля. 1748 р. настоятель Покровської церкви в Єрках Трохим Головченко, висвячений за православним обрядом в Яссах, також присягнув на унію⁴¹. Тоді ж унійна адміністрація призначила настоятелем церкви св. Параскеви в Почапинцях Йоана Яроцького, а 1758 р.— церкви св. Миколая в Новоселиці Павла Костецького⁴². 1746 р. львівський унійний архієпископ Афанасій Шептицький в Уневі висвятив на священника Покровської церкви в с. Верещачи Івана Коломацького⁴³. Унійською була принаймні одна з двох церков у Кальниболотах. Інакше б ватага гайдамаків з-за Вісі, яка в червні 1751 р. здійснила напад на Кальниболота, не побила б місцевого попа аж до каліцтва, не пограбувала б не лише містечко, але й церкву⁴⁴.

Протягом 1760-х рр. розпочався основний етап заселення басейну Гнилого Тікича. Найбільш динамічно цей процес відбувався на півдні (Кальниболотський ключ) та заході Лисянсько-Звинигородського субрегіону (Вільховецький ключ). Останній виступав предметом суперечки між звинигородським старостою Феліксом Солтиком й Юзефом Яблоновським. Значна увага, яку приділяв Ю. Яблоновський Вільховецькому ключу в плані його залюднення, була викликана, в тому числі, й бажанням затримати його у своїх руках. Наслідком колонізації стала поява в ключі нових християнських осередків як доповнення до вже чинних у Вільхівці (2), Неморожі, Водяниках. 1763 р. „на новому місці“ на західному краю ключа, в Кобиляках, раніше приписаних до храму у Водяниках, була заснована й освячена корсунським деканом Григором Мокрицьким церква Різдва Пресвятої Богородиці⁴⁵. Через два роки той самий декан освятив храм патріархів Олександра, Йоана й Павла „на новому місці“ в Олександрівці (Кобриновій)⁴⁶. Підвищену активність, підтриману Ю. Яблоновським, Г. Мокрицький виявляв аж до початку Коліївщини. В 1766 і 1767 рр. декан освятив два збудовані в Рижанівці та Юзефівці (Заліському) храми — Покрови Богородиці й св. Йосифа відповідно⁴⁷.

Активну діяльність розгорнув Г. Мокрицький і в Кальниболотському ключі. Найраніше (близько 1760 р.) церква під титулом св. Дмитра була освячена деканом у Гуляйполі чи Берибісах⁴⁸. Місцеві парафіяни стверджували, що храм був зведений „на новому місці“ і в цьому, мабуть, мали рацію, хоча відомість 1775 р. вказує протилежне, тобто допускає можливість існування старішої церкви⁴⁹. У цьому була своя логіка — цей населений пункт виник ще в середині XVII ст., інколи мав статус містечка й разом з Кальниболотами довго залишався поодиноким поселенням півдня басейну Гнилого Тікича. У сусідніх Вербівці й Бродецькому церк-

⁴¹ Ластовський В. В. Між суспільством і державою...— С. 201.

⁴² Там само.— С. 202.

⁴³ Там само.— С. 203.

⁴⁴ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов (далі — Архив ЮЗР).— К., 1876.— Ч. III.— Т. 3: Акты о гайдамаках (1700—1768 гг.) / Под ред. В. Б. Антоновича.— С. 589—590, 602—603.

⁴⁵ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 34 (67).

⁴⁶ Там само.— Л. 50 (100).

⁴⁷ Там само.— Л. 32 зв. (64), 46 зв. (93).

⁴⁸ Там само.— Д. 1195, л. 19; д. 1134, л. 68 (136).

⁴⁹ Киевские еперхьяльные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 697.

ви Різдва Пресвятої Богородиці й св. Михайла Г. Мокрицький освятив 1764 р.⁵⁰ Через два роки храм Різдва Пресвятої Богородиці звели в Колодистому⁵¹. Хто його освятив, невідомо. Ще одну церкву Покрови Богородиці — в Лотошовому, розташованому при злитті Гнилого й Гірського Тікичів, заснували православні священники 1769 р., зокрема, бужанський парох Теодор Сорокунський⁵².

Поза межами цих двох ключів до бурхливих подій Коліївщини з'явилася церква св. Миколая в Чижівці. Відбулося це 1766 р., що було вирізьблено на одвірках. До її освячення також був причетний корсунський декан Г. Мокрицький⁵³. Зі середини того ж року він, користуючись підтримкою військ „української партії“, розташованої під Вільшаною, зосередив свою діяльність, часто на межі інквізиційної, у Смілянщині, де православні впливи набули загрозливого характеру⁵⁴.

Однак у 1760-х рр. відбувалися події, що сприяли активізації православних у їх протистоянні з уніатами. Адміністративних змін не відбулося: православні парафії Правобережної України підпорядковувалися Переяславській єпархії, центр якої містився в Російській імперії. Але відмінну від своїх попередників позицію зайняв 1761 р. її владика Гервасій (Линцевський) (1757—1768), який з 1761 р. інтенсифікував місійну діяльність серед населення, насамперед Південної Київщини, шляхом призначення своїм представником ігумена Мотронинського Святотроїцького монастиря Мельхіседека Значка-Яворського. Його енергійна діяльність супроводжувалася конверсіями на православ'я, які розпочалися з Чигиринщини й поступово поширилися на Смілянщину, Корсунщину й інші території аж до Білої Церкви. Ініціатива Гервасія знаходила підтримку в значній частині населення субрегіону. Про це свідчить отримання в Переяславі англіканців 1761 р. для обох церков у Звинигородці та храму в Багачівці⁵⁵. І хоча адміністративними засобами всі три храми вдалося утримати в унійному деканаті до 1768 р., але настрої більшості мешканців цих парафій скеровувалися в бік православ'я.

Незважаючи на активну протидію унійного духовенства й особисто київського митрополита Феліціяна Філіпа Володковича (1762—1778)⁵⁶, процес конверсій набув масового характеру 1768 р. у зв'язку з Коліївщиною та фактичним входженням російських військ на Правобережну Україну⁵⁷. Заміна унійних священників православними відбувалася за до-

⁵⁰ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1195, л. 21, 19 об.; д. 1134, л. 40 об. (81); НБ України. Ін-т рукопису, ф. I (Літературні матеріали), спр. 2482, арк. 27. Згодом, на підставі даних парафії, фігурувала дата „1761“ (Памятная книга Киевской епархии.— С. 69).

⁵¹ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 72 об. (145).

⁵² Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 697; РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 70 об. (141); д. 1195, л. 18; НБ України. Ін-т рукопису, ф. I (Літературні матеріали), спр. 2482, арк. 29 зв.

⁵³ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 35 об. (70).

⁵⁴ Коялович М. История воссоединения западнорусских униатов старых времен.— Санкт-Петербург, 1873.— С. 38—43.

⁵⁵ Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 694—695.

⁵⁶ Nabywanie S. Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządowarcy biskupa metropolity Felicjana Filipa Wolodkowicza: 1762—1778.— Rzeszów, 1998.— S. 388.

⁵⁷ Російські війська ще навесні 1767 р. зайняли Радомишль, чим паралізували діяльність унійних сил і, навпаки, надали оптимізму православним. Однак після схвалення тексту трактату щодо дисидентів на початку 1768 р. війська почали відходити. Див.: Коялович М. История воссоединения...— С. 77—78, 86.

помогою силових методів. Настоятелі Покровської церкви у Верещаках Йоан Коломацький та Мурзинецького храму Атанасій були вбиті гайдамаками. Пресвітера церкви в Рижанівці Атанасія Гдишицького підкололи й змусили рятуватися втечею⁵⁸. Частина пресвітерів, вражена загальною хвилею деунізації, погодилася перейти у православ'я. Так, приєдналися до православ'я й отримали грамоти „усиновлення“ в Переяславі парох Преображенської церкви в Лисянці Кирило Заушкевич, настоятелі Федір Сорокун (Бужанка), Василь Корнацький (Будище), Яків Коломийченко (Журжинці), Йоан Яроцький (Почапинці), Йоан Танський (Чижівка), Василь Шпакович (Хижинці), Симеон Лебедевич (Щербашенці), Андрій Вартмінський (Неморож), Трохим Головченко (Єрки), Йоан Сикевич (Гуляйполе), Данило Левицький (Колодисте), Павло Костецький (Новоселиця). Навіть родичі постраждалих чи вбитих під час Коліївщини парохів погоджувалися на конверсію, як Пахомій Коломацький (Верещаки) чи Василь Гдишицький (Рижанівка), аби отримати настоятельство (див. Додаток 2). Свідки з числа греко-католицького духовенства заявляли про те, що багато з унійних священників, утікаючи від повсталих, намагалися переправитися на Лівобережжя Дніпра, але мотронинський ігумен Мельхіседек видавав їм пропуски лише за умови прийняття православ'я⁵⁹. Чинність подібної процедури підтвердив шполянський парох Ян Скульський. Він визнав, що їздив до Переяслава, присяг там на православ'я, але під загрозою своєму життю⁶⁰. Попри доволі масовий перехід священників на православ'я, претендентів на настоятельство все одно бракувало, що відкривало перспективи кар'єри перед дяками. Очевидно, що не один із них намагався висвятитися й отримати церковну парафію⁶¹.

Важливу роль у можливості православної „реконквісти“ відіграло також ухвалене під тиском посланника Катерини II кн. Миколи Репніна сеймом 1768 р. рішення про формальне зрівняння прав православних з католиками⁶².

Гайдамацьке повстання й наступні події незначно змінили парафіяльну мережу субрегіону, але призвели до повального переведення храмів на православний обряд та їх підпорядкування розташованій у Російській імперії Переяславсько-Бориспільській єпархії. Практично для всіх храмів 1768 р. були видані нові антиминоси з Переяслава, які дозволили відправляти літургію. Єпископ Гервасій активно сприяв цим процесам. Однак вже восени 1768 р., виконуючи наказ з Петербурга, де не було зацікавлення загострювати відносини з Річчю Посполитою, єпископ виїхав до Києва, незабаром захворів і втратив можливість активно впливати на міжконфесійні стосунки на півдні Київського воєводства⁶³. Наступна

⁵⁸ Morawski S. *Materyały do konfederacyi Barskiej r. 1767—1768: zniedrukowanych dotąd i nie znanych rękopisów.*— Lwów, 1851.— Т. I.— С. 326—346; Смірнов О. В. Мова підписів унійних священників Наддніпрянщини в гродських книгах 1768 р. // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки.— 2017.— Т. 194.— С. 31—40.

⁵⁹ Morawski S. *Materyały do konfederacyi Barskiej...*— С. 331—333; Коялович М. *История воссоединения...*— С. 106—107.

⁶⁰ Morawski S. *Materyały do konfederacyi Barskiej...*— С. 343.

⁶¹ Український архів.— К., 1931.— Т. 2: Кодецька книга судових справ.— С. 239.

⁶² Беднов В. А. *Православная церковь в Польше и Литве (по Volumina Legum).*— Минск, 2002.— С. 328—340.

⁶³ Пархоменко В. *Очерки истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733—1785 гг.) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. Опыт церковно-исторического исследования.*— Полтава, 1908.— С. 36—40.

хвиля наступу православних розпочалася зі сходження на переяславську кафедру Іова (Базилевича) (1770—1776). Він вирішив діяти обережніше, ніж його попередник. 1771 р. єпископ звернувся в Петербург з проханням дозволити захист православних на Правобережній Україні. Отримавши згоду, Іов закликав їх до возз'єднання. Велику підтримку в реалізації його мети надали розквартировані на Брацлавщині й Київщині російські військові частини. Унійних священників, що не бажали переходити у православ'я, ув'язнювали, а парафіян подекуди силоміць примушували відмовитися від унії. Вкотре значна частина колишніх греко-католицьких настоятелів прибувала в Переяслав, привозила зі собою з Радомишля старі видані антимінси й отримувала нові православного зразка. Масово поширювалися з Переяслава богослужбові книги, видані в Російській імперії⁶⁴. Так тривало три роки (1772—1774); останнє призначення Іова в Корсунській протопопії датується 1775 р.— Олексія Колесніченка на настоятеля Вознесенської церкви в Лисянці⁶⁵.

Однак цей процес мав серйозні моральні вади. Корсунський протопіп Д. Адамович, який очолював навернення в досліджуваному субрегіоні, вирізнявся схильністю до наживи, тому призначення парохів чи збереження їх при парафіях за умови переходу на православ'я супроводжувалися значними виплатами на користь протопіпа⁶⁶. Це підточувало зсередини рух за переутвердження православ'я серед вірних.

Пік чисельности православних парафій на досліджуваному терені припав на 1768—1771 рр. Для прикладу, на території Звинигородського староства, що займало приблизно третину майбутнього Лисянського деканату, на 1771 р. налічувалося десять православних парафій — по дві у Звинигородці й Кальниболотах, по одній — у Багачівці, Юрківці, Стебному, Єрках, Колодистому й Вербівці⁶⁷. За даними візитації — генеральної 1790 та річної 1794 рр., церква в Лотошовому, населеному пункті того ж староства, впродовж 1769—1772 рр. також була православною⁶⁸. Візитація Корсунського деканату 1775 р. подає інформацію, що протягом 1768—1772 рр. до числа православних належала й церква в Новоселиці; де-факто з 1768 р. такою ж була і церква в Гуляйполі⁶⁹. Таким чином, майже всі церкви староства (не з'ясованим залишається статус храму в Бродецькому) підпорядковувалися Переяславу й були православними. Однак вже на той час адміністрація звинигородського старости Фелікса Солтика розпочала проводити політику тиску на православних священників. Так, візитація Корсунського деканату 1771 р. повідомляє про те, що священник Преображенської церкви у Звинигородці Ілля Голоскевич втік від переслідування на Лівобережжя, хоча сам храм ще залишався православним⁷⁰. Тоді ж фіксуються окремі випадки повернення колишніх унійних настоятелів у свої парафії. Наприкінці серпня 1772 р. у Вознесенську

⁶⁴ Войтков А. Иов Базилевич, епископ переяславский, и участие его в церковно-политической жизни Польской Украины (1771—1776). Историко-биографический очерк // Труды Киевской духовной академии.— 1903.— № 7.— С. 438, 473; № 8.— С. 634, 637.

⁶⁵ Киевские епархиальные ведомости.— № 22. Часть неофициальная.— С. 641.

⁶⁶ Войтков А. Иов Базилевич...— № 7.— С. 480—485.

⁶⁷ Ластовський В. В. Між суспільством і державою...— С. 487.

⁶⁸ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 141; д. 1195, л. 18.

⁶⁹ Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 697—698.

⁷⁰ Ластовський В. В. Між суспільством і державою...— С. 487.

церкву м. Лисянки повернувся Лукаш Шпаковський, що перебував 20 років на цьому приході, але 1768 р. втік у Заболоття, володіння митрополита Ф. Володкевича. Місцеві парохі, навернені на православ'я,— С. Кондрацький, А. Вартмінський та Ф. Сорокун, закликали російську військову команду для розшуку Л. Шпаковського, й той знову декілька років „скитався по чужих кутках“. Укотре повернувшись до Лисянки (близько 1775 р.), Л. Шпаковський зустрів „теплий“ прийом С. Кондрацького, який показував грамоту прихожанам, що встановлювала їх підпорядкування саме йому⁷¹.

Ситуація певним чином змінилася вже 1775 р. Корсунський православний протопіп Д. Адамович, за дорученням якого була укладена зведена відомість (де-факто візитація) храмів протопопії, відзначив, що із 69 описаних церков 62 вже переведені на унію (у самій відомості майже всі святині подаються як православні)⁷². Як виникає з інформації, акумульованої в Радомишлі, дані Д. Адамовича щодо конверсій парафій були сильно перебільшеними. Ймовірно, корсунський протопіп намагався створити в Переяславі загрозливу для православ'я картину в очолюваній ним протопопії. Але Д. Адамович доволі точно передбачив долю підпорядкованих йому парафій.

Різні політичні чинники сприяли утвердженню цілком відмінних від попередніх тенденцій конфесійного життя. Практично повністю були виведені з Речі Посполитої російські військові частини. Навесні 1775 р. відбулася ліквідація Нової Січі, козаки якої завжди надавали істотну підтримку як фактичну, так і матеріальну, православним ієрархам, парохам і парафіям Правобережної України. Поразка Барської конфедерації, особливо перший поділ Речі Посполитої 1772 р., тимчасово зменшили російські можливості впливу на інституції, насамперед сейм, у контексті дотримання прав Православної церкви, визначених на сеймі 1768 р. Перегрупувалося унійне духовенство, що отримало значну підтримку очільників епархій руських земель (М. Рило, А. Шептицький). Велику роль у реставрації унії відіграла шляхта, насамперед власники маєтків та королівські державці, які в основній своїй масі підтримували ідею витіснення православ'я зі своїх володінь⁷³.

На початок останньої чверти XVIII ст. колонізація втратила свій фронтальний характер і розвивалася лише шляхом виникнення супутніх населених пунктів. Це уповільнило зростання парафіяльної мережі. Крім згаданої церкви в Лотошовому, заснованій на початку православного реваншу, басейн Гнилого Тікича збільшився ще низкою церков. У північній частині субрегіону церковна мережа в 1773—1774 рр. доповнилася церквами в Дашуківці (св. Йоана Богослова), Дучинцях, Будищі (в обох випадках — Покрови Богородиці)⁷⁴. Всі храми освятив корсунський протопіп Д. Адамович. У Вільхівцевському ключі „в часи замішок“ з'явилася каплиця в Мізинівцях⁷⁵, яка, зважаючи на атмосферу домінування в субрегіоні східної

⁷¹ Коялович М. История воссоединения...— С. 112.

⁷² Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 698.

⁷³ Беднов В. А. Православная церковь в Польше и Литве...— С. 350—353; Войтков А. Иов Базилевич...— № 8.— С. 675, 679.

⁷⁴ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 18 (35), 19 об. (38), 45 (90); Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 689. У пізніших клірових відомостях час заснування церкви в Будищі визначається 1771 р. (Памятная книга Киевской епархии.— С. 69).

⁷⁵ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 28 (55).

церкви, могла бути лише православною. Освячення її греко-католиками відбулося лише 1785 р.⁷⁶ У Звинигородському ключі 1772 р., як повідомляє відомість 1775 р., парафіяльна мережа поповнилася церквою св. Дмитра в Залізничці⁷⁷. І хоча в генеральній візитації 1789—1790 рр. є вказівка на різьблення на одвірках її дверей „1779“⁷⁸, перша дата є більш обґрунтованою з огляду на фіксацію храму в документі 1775 р. Не викликає сумніву, що божниця була заснована як православна — настоятеля Назарія Барановича висвятив переяславський єпископ Іов; з Переяслава церква отримала й антимінс 1773 р.⁷⁹ У Кальниболотському ключі, крім згаданої Лотошівської церкви, православні мали стосунок до однієї з церков у Кальниболотах. 1774 р. Д. Адамович заклав храм Воскресіння Господнього на місці невеликої старої церкви. Його будівництво тривало до 1780 р.⁸⁰

Починаючи зі середини 1775 р., як ми вже згадували, ініціатива перейшла до греко-католиків. Активну діяльність у подальшій розбудові парафіяльної мережі розгорнув корсунський, а з 1781 р. лисянський декан Ян Белявський. Саме він заклав і освятив 1776 р. Покровську церкву в Розсохуватці⁸¹. Через два роки в Гусаковому Вільхівцевського ключа була освячена каплиця. Її збудували нашвидкуруч, бо в генеральній візитації 1789—1790 рр. відзначається, що вона більше схожа на комірку чи хлівець⁸². Освячення ж її греко-католиками відбулося 1786 р.⁸³ Так само повноцінно не могла функціонувати й закладена Я. Белявським 1779 р. церква св. Михайла у Вересках (Хлипнівці), північніше Звинигородки. Аж до 1792 р. храм залишався неосвяченим, але служба в ньому відбувалася⁸⁴. Як найбільш південна точка мережі церков субрегіону близько 1780 р. почала функціонувати каплиця в Лисичій Балці, підпорядкована церкві у Вербівці⁸⁵. 1780 р. відбулося закладення, а 1781 р. — освячення церкви в Озірній. Активну участь в обох процедурах брав Я. Белявський⁸⁶.

Всупереч згадуваним даним Д. Адамовича щодо фронтального відступу православ'я ще в середині 1770-х рр., 1780 р. число православних церков на території майбутнього деканату було доволі значним. Сюди належали три лисянські церкви (Юрія, Вознесіння, Успіння), храми в Щербашенцях, Журжинцях, Почапінцях, Дашуківці, Дучинцях, Верещаках, Шестеринцях, Будищі, Мурзинцях, Неморожі, Юзефівці, Чижівці, Бужанці, Стебному, Єрках, Вербівці, Гуляйполі, Лотошовому. Незадовго

⁷⁶ НБ України. Ін-т рукопису, ф. 160 (Київська духовна академія), спр. 439, арк. 5.

⁷⁷ Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 695. У пізніших клірових відомостях фігурує дата „1773“ (Памятная книга Киевской епархии.— С. 73).

⁷⁸ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 62 об. (125).

⁷⁹ Киевские епархиальные ведомости.— № 23. Часть неофициальная.— С. 696.

⁸⁰ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 66 (132); д. 1195, л. 22.

⁸¹ Там само.— Д. 1134, л. 74 (148); Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии.— Біла Церква, 2009.— С. 309.

⁸² РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 51 об. (153).

⁸³ НБ України. Ін-т рукопису, ф. 160 (Київська духовна академія), спр. 439, арк. 6.

⁸⁴ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 24 (47); д. 1195, л. 22; НБ України. Ін-т рукопису, ф. I (Літературні матеріали), спр. 2482, арк. 19.

⁸⁵ Такий висновок робимо на підставі реєстру парафій Корсунського деканату 1781 р., де є й каплиця в Лисичій Балці (РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 919, л. 126-а—126-а3).

⁸⁶ Там само.— Д. 1134, л. 85 об. (171); д. 1195, л. 13 об.; НБ України. Ін-т рукопису, ф. I (Літературні матеріали), спр. 2482, арк. 30 зв.

перед цим унійними стали обидві церкви у Звинигородці (Успіння й Преображення)⁸⁷. 1779 р., як повідомляли згодом парафіяни, звинигородська старостина Саломея Солтикова в Юрківці вигнала з його будинку священника Павла Зволинського, а церкву перевела на унію й змусила прихожан звертатися до нового унійного пароха⁸⁸. Лише цей перелік засвідчує, що число православних церков усе ще перевищувало кількість унійних.

З моменту створення Лисянського деканату 1781 р. декан Ян Белявський активно взявся за переведення храмів на унію. Тоді в Радомишлі зафіксували, що православних священників, але „тулячів“, тобто позбавлених парафій,— 32. У деяких населених пунктах, попри наявність одного храму, таких „тулячів“ нарахували аж два: у Почапинцях — Йоан Яроцький та якийсь Ісая, в Неморожі — Андрій та невідомий на ім'я Вартмінські, в Олександрівці — Данило Калабанович і Федір Старуцький, у Юзефівці — Йоан Сокольський та невідомий за прізвищем Якуб, у Колодистому — Данило Левицький та якийсь Василій. Ще два тулячі зафіксовані у Вільхівці, де функціонувало два храми,— якийсь Михайло та Данило Маляр. В інших парафіях відсторонених від служби православних священників було по одному: в Лисянці — Семен Кондрацький, у Журжинцях — Яків Коломиський (Коломийченко), у Хижинцях — Сава Самородний, у Бужанці — Федір Сорокунський (Сорокун), у Будищах — Олексій Колесницький (Колесниченко), у Шестеринцях — Йоан Шпиленський, у Верещаках — Пахомій Коломацький, у Щербашенцях — Симеон Лебедевич, у Водяниках — Габріель Сенкевич, у Чижівці — Йоан Танський, у Звинигородці — Федір Торський, у Багачівці — Петро Базилевич, у Кальниболотах — Діонісій Скрипчинський, в Юрківці — Павло Зволинський, у Гуляйполі — Йоан Сикевич, у Лотошовому — Федір Демкович, у Смільчинцях — Стефан Левицький, у Стебному — Дмитро Траволінський. Частина з цих колишніх настоятелів мала істотну підтримку прихожан. Про це свідчить затримання в їхньому володінні помешкань і земель, належних парохам, тоді як унійні священники, що керували церквами, змушені були селитися у квартирах своїх прихожан⁸⁹.

Привертає увагу той факт, що в Радомишлі не пробачили конверсії жодному з колишніх унійних парохів. До таких належали Ф. Сорокунський, Я. Коломиський, Й. Яроцький, Й. Танський, С. Лебедевич, А. Вартмінський, Й. Сикевич, Ф. Демкович, Д. Левицький. Очевидно, що в Радомишлі вирішили не робити ставку на кадри, схильні до кон'юнктури. Натомість священників, яких висвятили свого часу у Волощині чи у Переяславі Гервасій та Іов, принаймні частково „розгрішили“ й представили їм парафії. Такої „чести“ заслужили священники волоського свячення Якуб Дулейко та Базилій Осецький, „переяславці“ — Григор Загородський, Олексій Зражевський, Олексій Лагодинський, Стефан Левицький, Теодор Новицький, Теодор Пальчевський, Якуб Пашковський, Павло Ярошевський, Павло Бардашевський, тобто близько 25 відсотків усієї страти настоятелів. Принагідно слід відзначити, що переосвячення відбувалося вибірково й розтягнулося на 12 років — з 1778 по 1790 р. Збереження в руках колишніх православних священників майна, яке належало до церковного бенефіцію, свідчить, з одного боку, про їх суттєву під-

⁸⁷ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 919, л. 129 об.

⁸⁸ Коялович М. История воссоединения...— С. 356—357.

⁸⁹ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 986, л. 37.

тримку парафіянами, а з другого — про обережну політику унійних структур, які вирішили не поспішати до видимого тріумфу унії, як це було перед 1768 р. У значній підтримці „тулячів“ у їхніх колишніх парафіях переконає цифра вірних, які зафіксовані як ті, що „не сповідалися“ або „вперто не сповідалися“. Загалом по парафіях деканату їх показник був вищим за 20 відсотків, а в Почапінцях, Неморожі, Верещаках, Вересках і Вербівці — понад 50 відсотків⁹⁰.

На 1785 р. число православних священників, позбавлених парафій, залишалось доволі значним — 21. У деяких населених пунктах (як Олександрівці) таких „тулячів“ зафіксовано аж три. До двох попередніх додався якийсь Габріель. У Журжинцях появився ще й Матвій Хийзко. Так само, як і 1781 р., у Вільхівці налічувалося два колишні православні настоятелі — замість невідомого за прізвиськом Михайла, з'явився Данило Левицький, який переселився з Колодистого. Число апостатів (відступників від віри (точка зору Радомишля) скоротилося до одного в Юзефівці, Неморожі, Почапінцях. Натомість поселилися православні священники в Кобиляках, Мурзинцях і Новоселиці⁹¹. Про те, що на них здійснювався тиск адміністрації — як світської, так і духовної, свідчить відсутність „тулячів“ в основних населених пунктах деканату — Лисянці, Звинигородці й Кальниболотах. Загалом на 1785 р. в деканаті налічувалося 43 церкви й три самостійні каплиці (див. Карту-схему). Поблизу 18 із цих церков мешкали де-юре позбавлені парафій православні священники⁹². Цей показник переконає в доволі сильних латентних позиціях православ'я в деканаті. В наступні роки кількість відставних православних священників поступово скорочувалася. Зокрема, 1787 р. їх налічувалося 14⁹³.

Наприкінці травня 1789 р. православний протоієрей Лука Романовський повідомляв порядку комісію Брацлавського воеводства, що у Звинигородському повіті залишалось два православні священники: Павло Зволинський в Юрківці та Петро (мабуть, Базилевич) у Багачівці. За його словами, обидва склали присягу на ім'я короля Сигізмунда Августа, але не виконали, бо про те не було дано їм команди; живуть вони як селяни, сплачують чинш та інші податки. Жодної влади щодо них протоієрей не мав, бо завідував Смілянським деканатом⁹⁴.

Візитації 1793 й 1794 рр. православних „тулячів“ у деканаті не фіксують. Проправославні настрої на його території ослабли, але зовсім не зникли. Для особливо послідовних його прихильників існували можливості відвідування православних храмів у населених пунктах сусіднього Шполянського деканату, де якраз позиції унії були мінімальними. Крім того, видима звитяга Унійної церкви в Лисянському деканаті мала гібридний характер.

Переважає більшість вірних і настоятелів не відчувала особливої різниці між належністю до конкуруючих конфесій. А доволі значна їх частина домагалася відновлення функціонування православних храмів. Петиції від таких парафіян стали звичною справою з 1794 р., коли роз-

⁹⁰ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 986, л. 30—30 об.

⁹¹ Там само.— Д. 1071, л. 89.

⁹² Там само.— Л. 88 об.

⁹³ Там само.— Д. 1092, л. 85 об.

⁹⁴ Архив ЮЗР.— К., 1902.— Ч. III.— Т. 5: Акты о мнимом крестьянском восстании в Юго-Западном крае в 1789 г. / Под ред. В. Б. Антоновича.— С. 197—198.

почалася планомірна робота, ініційована з Петербурга, з відновлення православної мережі. Так, навесні 1794 р. на ім'я мінського, колишнього персяславського єпископа Віктора Садковського надійшли скарги вірних з населених пунктів ряду деканатів Південної Київщини (Лисянського, Турійського й Шполянського). Серед скажників зазначені парафії Звинигородки, Кальниболот, Єрок, Залізнички, Юрківки й Багачівки. Згодом надійшла скарга від парафій Мурзинців, Неморожі, Шестеринець і, нарешті, Водяників⁹⁵. Чисельність вірних, підписаних під петиціями, незначна, незважаючи на додаток „зі всією громадою“. Це могло б означати, що переконаних послідовників православ'я в деканаті залишалось не більше 20 відсотків.

Зрештою, 6 вересня 1795 р. російська імператриця Катерина II видала указ про скасування всіх українських єпархій Унійної церкви. Незважаючи на його ініціювання з боку царської адміністрації, це рішення не зустріло серйозного спротиву на низовому рівні. Більшість священників, з огляду на економічний чинник, змінила свою конфесійну належність разом зі своїми паствами⁹⁶. Лише 20 відсотків священників втратили свої парафії, а все майно храмів автоматично перейшло до повсталих православних церков⁹⁷.

Таким чином, на час створення Лисянського деканату 1781 р. парафіальна мережа субрегіону була фактично сформованою. Вона складалася з 45 церков і трьох каплиць. Далі її ущільнення відбувалося лише точково. Раніше 1786 р. звели каплицю в Попівці у Вільхівецькому ключі. Спершу це був хутір, який належав одному з вільхівецьких священників⁹⁸. Того самого року був отриманий дозвіл на будівництво церкви. На 1790 р. будівництво ще не було завершено⁹⁹. Інша версія щодо цього зведення викладена у візитації 1792 р.— будівництво храму нібито закінчили ще 1786 р., але від того часу він залишався неосвяченим¹⁰⁰. Правдоподібно, службу в церкві розпочали 1794 р.¹⁰¹ Підвищений був статус каплиці в Мізинівцях (1790), яка перед цим перебувала у віданні церкви села Водяники¹⁰² та Гусаковому (1789)¹⁰³. 1790 р. з'явилася каплиця в Петриківській Балці (Петриківці), підпорядкована церкві в Бродецькому. Причиною такої ініціативи місцевої громади, підтриманої звинигородською старостиною Саломеєю Солтиковою, названа значна віддаленість села від Бродецького¹⁰⁴. Через три—чотири роки (1793—1794 рр.) старостинська частина деканату мала прирости церквою в Шостаковій та каплицею у

⁹⁵ Коялович М. История воссоединения...— С. 355.

⁹⁶ Довбищенко М., Лось В. Унійна церква на Київщині 1793—1839 рр. (загальний огляд) // Дрогобицький краєзнавчий збірник.— Дрогобич, 2011.— Вип. XIV—XV.— С. 213.

⁹⁷ Лось В. Зміни територіально-адміністративної організації Греко-католицької церкви (Правобережна Україна наприкінці XVIII — першій половині XIX ст.) // Український історичний збірник.— К., 2004.— Вип. 7.— С. 156.

⁹⁸ Похилевич Л. Сказания о населенных местностях... — С. 317.

⁹⁹ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 87 об. (175).

¹⁰⁰ Там само.— Д. 1195, л. 8.

¹⁰¹ Там само.— Д. 1193, л. 37.

¹⁰² Там само.— Д. 1134, л. 28 (55); д. 1195, л. 6; Похилевич Л. Сказания о населенных местностях...— С. 326.

¹⁰³ РГИА в Санкт-Петербурге, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 51 об. (103); д. 1195, л. 9.

¹⁰⁴ Там само.— Д. 1195, л. 20 об.

Скаливатці. Щодо реалізації цих намірів є серйозні сумніви, оскільки надалі функціонування божниць у цих населених пунктах не фіксується. Освячення ж церков у Мурзинцях та Лисичій Балці слід пов'язати з побудовою чи перебудовою храмів у цих населених пунктах¹⁰⁵. До рівня каплиці під час візитації 1791 р. був понижений статус церкви в Залізняхці; саму каплицю підпорядковано церкві у Стебному. Причинами такого кроку стали мала чисельність парафіян і брак фондусу¹⁰⁶. Зменшилося число храмів у Лисянці. До 1786 р. їх налічувалося шість — св. Юрія, Михайла, Миколая, Вознесіння, Преображення, Успіння¹⁰⁷. Вже наступного року не фіксується церква Успіння Богородиці¹⁰⁸. У генеральній візитації 1789—1790 рр. зазначено, що цей храм, який містився біля францисканського костелу, нещодавно розібрали, а антиминос, начиння, реквізити тощо перенесли до церкви св. Юрія¹⁰⁹. До 1793 р. за невідомих обставин перестала функціонувати Преображенська церква в місті¹¹⁰. Таким чином, крім церкви Святої Трійці у Василіяньському монастирі, в Лисянці залишилося чотири церкви.

За даними генеральної візитації 1782 р., зі складу Лисяньського деканату до Корсунського деканату вибули дві церкви: у Верещаках і Щербашенцях¹¹¹. Згодом, у першій половині 1794 р., зафіксовано приєднання до того ж Корсунського деканату церкви в Почапінцях¹¹². На початок 1794 р. до Ставищенського деканату переведено три парафії: Кобиляки (з присілком Павлівка), Рижанівка і Чижівка¹¹³. П'ять церков (Бужанка, Хижинці, Дашуківка, Дучинці, Журжинці) 1794 р., правдоподібно, відійшли до Богуславського деканату.

Отже, на 1794 р. (рік, коли відбулася остання візитація) Лисяньський унійний деканат включав 34 церкви й 2 каплиці. Ще одна каплиця (в Лисичій Балці) з невідомих причин вже декілька років тимчасово не функціонувала. Чинна парафіяльна мережа цілком задовольняла духовні потреби населення субрегіону. Особливої гостроти між прихильниками різних християнських конфесій не відчувалося насамперед через близькість повністю православного Шполянського деканату. Короткотривале існування Лисяньського деканату повністю збіглося з найвищими досягненнями Унійної церкви на Правобережній Україні. Однак ці досягнення не встигли вкоренитися серед плінного й строкатого соціуму Південної Київщини. Колективна історична пам'ять місцевих мешканців зафіксувала унійні здобутки у жорсткій зв'язці з наступом римо-католицтва, гнітом шляхти й євреїв-орендарів, а найголовніше — з втратами справжньої руської віри — православ'я.

¹⁰⁵ НБ України. Ін-т рукопису, ф. 160 (Київська духовна академія), спр. 439, арк. 18—19, 20—20 зв.

¹⁰⁶ РГИА в Санкт-Петербурзі, ф. 823, оп. 3, д. 1195, л. 26 об.—27.

¹⁰⁷ Там само.— Д. 1078, л. 37.

¹⁰⁸ Там само.— Д. 1092, л. 85.

¹⁰⁹ Там само.— Д. 1134, л. 6 (10).

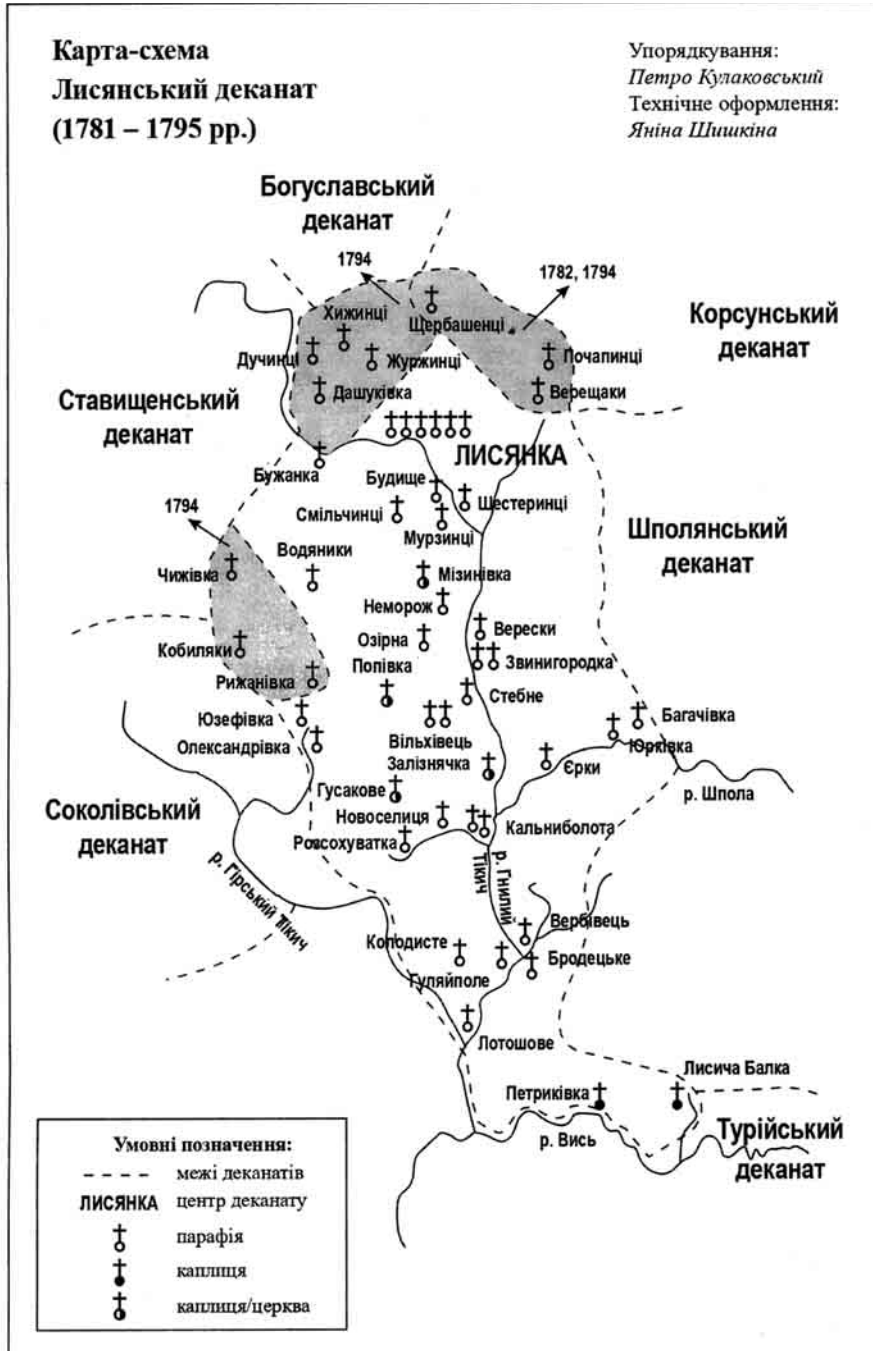
¹¹⁰ Там само.— Д. 1174, л. 44.

¹¹¹ Socjografia kościoła greckokatolickiego na braclawszczyźnie i kijowszczyźnie w 1782 roku / Oprac. i wydał M. Radwan.— Lublin, 2004.— S. 133—135; РГИА в Санкт-Петербурзі, ф. 823, оп. 3, д. 1134, л. 143 об., 148 об.

¹¹² РГИА в Санкт-Петербурзі, ф. 823, оп. 3, д. 1193, л. 39.

¹¹³ Там само.— Д. 1184, л. 22 об.—23 об.

ДОДАТОК 1

Церкви й каплиці Лисянського деканату

	Населений пункт	Освячення	Парафія	Рік заснування; хто освятив	Статус на 1794 р.
1	Лисянка	св. Юрія		1723	церква
2	Лисянка	св. Миколая		1718	церква
3	Лисянка	Успіння Пресвятої Богородиці		1708	розібрана
4	Лисянка	Преображення Господнього		1730	розібрана
5	Лисянка	св. Михайла		1723	церква
6	Лисянка	Вознесіння Господнього		1730	церква
7	Бужанка	Вознесіння Господнього	Жаб'янка, присілок	1750 Ян Візерський, богуславський декан	Богуславський деканат
8	Будище	Покрови Богородиці		1774 Данило Адамович, курсунський протопіп	церква
9	Верещаки	Покрови Богородиці		1742	Корсунський деканат
10	Дашуківка	св. Йоана Богослова		1774 Д. Адамович	Богуславський деканат
11	Дучинці (Писарівка)	Покрови Богородиці		1774 Д. Адамович	Богуславський деканат
12	Журжинці	Різдва Богородиці		1730	Богуславський деканат
13	Почапинці	св. Параскеви		1748	Корсунський деканат
14	Смільчинці	Покрови Богородиці	Ганжалівка, присілок	1737	церква
15	Чижівка	св. Миколая		1766 Григор Мокрицький, курсунський декан	Ставиценський деканат
16	Хижинці	Різдва Богородиці		1733	Богуславський деканат
17	Шестеринці	св. Юрія		1716	церква
18	Шербашенці	св. Миколая	Гута	1722	Корсунський деканат
19	Вільхівець	св. Миколая		1723	церква
20	Вільхівець	Святої Трійці	Прохватилівка, присілок	1703	церква
21	Водяники	св. Миколая	Мизинівка, Буда, присілки (до 1774 р.)	1715	церква
22	Гусакове	Різдва Богородиці		1778	каплиця, з 1787 р.— церква
23	Кобиляки	Різдва Богородиці	Павлівка, село	1763 Г. Мокрицький	Ставиценський деканат
24	Мизинівка	св. Юрія	Буда, присілок	бл. 1774	каплиця, з 1786 р.— церква
25	Мурзинці	Преображення Господнього	Верески, присілок (до 1779 р.)	1716	церква
26	Неморож	св. Миколая		1722	чинна

27	Олександрівка (Кобринова)	патріархів Олександра, Івана й Павла	Гуляйка, присілок	1765 Г. Мокрицький	церква
28	Попівка	св. Михайла		раніше 1786 р.	каплиця, з 1794 р.— церква
29	Рижанівка	Покрови Богородиці		1766 Г. Мокрицький	Ставищенський деканат
30	Юзефівка (Заліське)	св. Йосифа		1767 Г. Мокрицький	церква
31	Звинигородка	Успіння Богородиці		1700	церква
32	Звинигородка	Преображення Господнього	Чернячка, слобода	1720	церква
33	Багачівка	св. Йоана Богослова	Михайлівка, Сосова, слободи	1756 Г. Мокрицький	церква
34	Верески (Хлиппівка)	св. Михайла	Гузівка, присілок	1779 Ян Белявський, лисянський декан	церква
35	Єрки	Покрови Богородиці	Скаливатка, присілок	1746 Ян Візерський	церква
36	Залізничка	св. Дмитра		1772	церква, з 1791 р.— каплиця
37	Озірна	Покрови Богородиці		1781 Ян Белявський	церква
38	Стебне	св. Йоана Богослова		1757 Г. Мокрицький	церква
39	Юрківка	Покрови Богородиці		1765 Г. Мокрицький	
40	Кальниболота	Воскресіння Господнього	Радчиха, присілок	1738	церква
41	Кальниболота	св. Михайла		1705	церква
42	Бродецьке	св. Михайла	Петриківка (Петриківська Балка, присілок (до 1790 р.)	1764 Г. Мокрицький, курсунський декан	церква
43	Вербівець	Різдва Богородиці	Лисича Балка (до 1780 р.), Гончариха, присілки	1764 Г. Мокрицький	церква
44	Гуляйполе (Берібіси)	св. Дмитра	Шостаківка, Луківка, присілки	1760 Г. Мокрицький	церква
45	Колодисте	Різдва Богородиці		1766	церква
46	Лисича Балка	Покрови Богородиці		бл. 1780	каплиця
47	Логошове	Покрови Богородиці	Піщана, присілок	1769 один із православних протопопів	церква
48	Новоселиця	св. Миколая	Розсохуватка, присілок (до 1776 р.)	1757	церква
49	Петриківка (Петриківська Балка)	Покрови Богородиці		1790	каплиця
50	Розсохуватка	Покрови Богородиці		1776 Ян Белявський	церква

ДОДАТОК 2

Конверсії церков Лисянського деканату
на православ'я (1768—1775)

	Церква	Настоятель до 1768 р.	Хіротонія, рік і від кого	Приєднання до православ'я	Настоятель після приєднання; від кого хіротонія
1	Лисянка, св. Юрія	Симеон Кодрацький	1733 р. кийвський архієпископ Рафаїл Заборовський	1768	Симеон Кодрацький, 1768 р. на підставі грамоти 1733 р.
2	Лисянка, св. Миколая			1768	Феодосій Ковалинський, 1773 р. хіротонія Іова, переяславського єпископа
3	Лисянка, Успіння Богородиці			1768	Григорій Загородський, 1773 р. хіротонія Іова
4	Лисянка, Преображення Господнього	Кирило Заушкевич	1752 р. кийвський митрополит Феліціян Володкевич	1768	1768 р. приєднаний до православ'я Гервасієм, 1774 р. грамота усиновлення
5	Лисянка, св. Михайла			1768	Яків Крижановський 1773 р. хіротонія Іова
6	Лисянка, Вознесіння Господнього	Лукаш Шпаковський	1747 Ф. Володкевич	1768	Олексій Колесниченко, 1775 р. хіротонія Іова
7	Бужанка, Вознесіння Господнього	Федір Сорокун	1752 Ф. Володкевич	1768	Федір Сорокун, 1768 р. приєднаний до православ'я; усиновчої грамоти немає
8	Будище, Покрови Богородиці	Василь Корницький	1766 Ф. Володкевич	1768	Василь Корницький, 1768 р. приєднаний до православ'я Гервасієм
9	Верещаки, Покрови	Йоан Коломацький			Пахомій Коломацький, 1774 р. без хіротонії
10	Дашуківка, св. Йоана Богослова			1774	Федір Новицький, 1774 р. хіротонія Іова
11	Журжинці, Різдва Богородиці	Яків Коломийченко	1766 Ф. Володкевич	1768	Яків Коломийченко, 1768 р. приєднаний до православ'я Гервасієм
12	Почапинці, св. Параскеви	Йоан Яроцький	1748 Ф. Володкевич	1768	Йоан Яроцький, 1768 р. приєднаний до православ'я Гервасієм
13	Смільчинці, Покрови Богородиці			1768	Стефан Яковлев, 1769 р. хіротонія Гервасія
14	Чижівка, св. Миколая	Йоан Танський	1771 Ф. Володкевич	1768	Йоан Танський, 1772 р. приєднаний до православ'я Іовом
15	Хижинці, Різдва Богородиці	Василь Шпакович	1759 Ф. Володкевич	1768	Василь Шпакович, 1768 р. приєднаний до православ'я Гервасієм

16	Шестеринці, св. Юрія			1768	Йоан Шпиленський, 1774 р. хіротонія Іова
17	Щербашенці, св. Миколая	Симеон Лебедевич	1759 Ф. Володкевич	1768	Симеон Лебедевич, 1768 р. приєднаний до православ'я Гервасієм
18	Вільхівець, св. Миколая				Миколай Бартошевич, 1773 р. хіротонія Іова
19	Вільхівець, Святої Трійці			1768	Данило Адамович, курсунський протопіп
20	Водяники, св. Миколая			1768	Гаврило Сенкевич, 1773 р. хіротонія Іова
21	Кобиліяки, Різдва Богородиці	Йоан Сенкевич		1768	Йосиф Підгурський, 1772 р. хіротонія Іова
22	Мурзинці, Преображення Господнього	Атанасій		1768	Федір Куцовольський, 1773 р. хіротонія Іова
23	Неморож, св. Миколая	Андрій Вартмінський	1763 Ф. Володкевич	1768	А. Вартмінський, 1772 р. усиновлений
24	Олександрівка (Кобринова), патріархів Олександра, Івана й Павла			1768	Василь Калабанович, 1772 р. хіротонія Іова
25	Рижанівка, Покрови Богородиці	Атанасій Гдишицький	1767	1774	Василь Гдишицький, 1774 р. усиновча грамота
26	Юзефівка (Заліське), св. Йосифа			1768	Йосиф Ситанський, 1769 р. хіротонія Гервасія
27	Звинигородка, Успіння Богородиці	Симеон Торський		1761 (де- факто — 1768 р.)	Федір Торський, 1773 р. у статусі дякона через неповноліття
28	Звинигородка, Преображення Господнього			1761 (де- факто — 1768 р.)	Петро Топальський, 1765 р. хіротонія на парафію у Княжичах від Ф. Володкевича; 1772 р. усиновлений
29	Багачівка, св. Йоана Богослова	Ян Кардашевич		1761 (де- факто — 1768 р.)	Петро Васильєв (Базилевич), 1766 р. хіротонія Гервасія
30	Єрки, Покрови Богородиці	Трохим Головченко	1746 р., митрополит яський Никифор; 1748—1768 рр.— в унії	1768	Трохим Головченко, 1768 р. приєднаний до православ'я
31	Залізничка, св. Дмитра			1773	Назарій Баранович, 1773 р. хіротонія Іова
32	Стебне, св. Йоана Богослова			1768	Дмитро Траволінський, 1772 р. хіротонія Іова
33	Юрківка, Покрови Богородиці			1768	Павло Зволинський, 1772 р. усиновлений

34	Кальниболота, Воскресіння Господнього			1768	Діонісій Григорович, 1761 р. хіротонія від волоського митрополита Даниїла Ренського, 1768 р. прийнятий Гервасієм у Переяславську єпархію; 1772 р. усиновча грамота
35	Кальниболота, св. Михайла			1768	Даниїл Ільченко, 1761 р. хіротонія молдавського єпископа Інокентія; 1764 р. прийнятий Гервасієм у Переяславську єпархію; 1768 р. визначений до церкви; 1772 р. усиновча грамота
36	Бродецьке, св. Михайла			1773	Никифор Стахурський, 1773 р. хіротонія Іова
37	Вербівець, Різдва Богородиці			1768	Павло Ярошевський, 1772 р. хіротонія Іова
38	Гуляйполе (Берібіси), св. Дмитра	Йоан Сикевич	1763 Ф. Володкевич на церкву св. Михайла в Умані; 1765 р. переведений у цей храм	1768	Йоан Сикевич, 1768 р. переведений Гервасієм на православ'я
39	Колодисте, Різдва Богородиці	Данило Левицький	1761 Ф. Володкевич	1768	1773 р., приєднаний до православ'я Іовом
40	Лотошове, Покрови Богородиці	Федір Демкович	1761 волоський митрополит Даниїл	1773	1772 р., визначений до цієї парафії Іовом
41	Новоселиця, св. Миколая	Павло Костецький	1758 Сильвестр Рудницький, луцький єпископ на Сасанівську церкву в Острозькій дієцезії	1768	1768 р., приєднаний до православ'я Гервасієм; 1772 р. усиновлений на прихід

Таблиці складено на основі: РГИА в Санкт-Петербурзі, ф. 823, оп. 3, д. 919, л. 126-а—126-а3; д. 986, л. 30—31 об.; д. 1071, л. 87—88 об.; д. 1078, л. 36—37 об.; д. 1092, л. 84—85 об.; д. 1134, л. 1—89; д. 1174, л. 43—44; д. 1193, л. 36—41; д. 1195, л. 1—27; НБ України. Ін-т рукопису, ф. 160 (Київська духовна академія), спр. 439, арк. 1—23; ф. 233, спр. 11, арк. 133—134; ф. I (Літературні матеріали), спр. 2482, арк. 1—30; Матеріали для історії київської єпархії. Ведомість о православних церквах, в протопопии корсунської состоящих, до єпархії переяславської принадлежащих, сего 1775 г. сочинена // Киевские епархиальные ведомости.— 1893.— № 22.— С. 636—645; № 23.— С. 689—698.

Petro KULAKOVSKYI

**LYSIANKA DEANERY OF 1781—1795:
THE DEVELOPMENT OF THE PARISH NETWORK**

The researcher analyses the formation of the parish network in one of the administrative and territorial units of Kyiv Uniate Metropolitanate: Lysianka Deanery, which occupied the territory of Zvynhorod Starostvo and Lysianska Volost. Since the increase in the number of temples directly depended on the dynamics of colonization processes in the subregion, the study included the period from the early 18th century, when the territory of the future deanery was part of Korsun Governorship. The evolution of the parish network is presented in close connection with the confrontation on Right-Bank Ukraine between the supporters of the Uniates and the Orthodox. It is traced that the Orthodox Church influence on the subregion reached its apogee during 1768—1775. This was connected with Koliyivshchyna Rebellion (1768), Bar Confederation (1768—1772), and the Russian-Turkish war (1768—1774), when numerous units of Russian troops were located on the Ukrainian part of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Using these factors, the Orthodox bishops of Pereyaslav, Gervasius and Job, initiated a large-scale policy of confessional conversions, including the territory of the future deanery of Lysianka. Supporters of the Union with Rome went on the counterattack only in the mid-1770s. Regular visits to churches and chapels of the deanery contributed to the creation and obtaining in Radomyshl an objective picture of the influence and authority of priests among the faithful, the condition of religious buildings, property, and land supply of the clergy, demographic processes in parishes, their confessional preferences, and so on. During the existence of Lysianka Deanery (1781—1795), the formation of the framework of the parish network was completed, which remained stable in its main features during the next century. The liquidation of the deanery in 1795 changed the foundations of church life in the subregion. Much of the former Uniate parishes converted and continued to perform religious functions as Orthodox ones.